

FONEMATIK ESHITUVNING BUZILISHI VA UNING BOLALAR NUTQ RIVOJLANISHIGA TA'SIRI

Mahkamova Iroda Suhbatulla qizi

Alfraganus universiteti Pedagogika fakulteti

Maxsus pedagogika (logopediya) yo'nalishi

2 bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Alfraganus universiteti

v.b dotsent PhD Utbasarova Umida.M

Annotatsiya:

Ushbu maqolada bolalarda fonematik eshituvning buzilishi va uning nutq rivojlanishiga ta'siri ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Fonematik eshituv — tovushlarni farqlash, eshitilgan nutqni tahlil qilish va fonemalar o'rtasidagi farqlarni aniqlash qobiliyatidir. Tadqiqotda fonematik eshituv buzilishining sabablari, ularning nutqning tovush madaniyati, talaffuz, so'z boyligi va grammatik tuzilishga ta'siri yoritilgan. Shuningdek, korreksion-logopedik mashg'ulotlarda fonematik eshituvni rivojlantirishning samarali usullari keltirilgan.

Kalit so'zlar: fonematik eshituv, nutq rivojlanishi, tovush tahlili, logopediya, korreksion ish, eshitish idroki.

Аннотация:

В статье рассматриваются нарушения фонематического слуха у детей и их влияние на развитие речи. Фонематический слух представляет собой способность различать звуки речи и определять различия между фонемами. В исследовании анализируются причины нарушений, их влияние на

звукопроизношение, словарный запас и грамматический строй речи. Также приведены эффективные методы коррекционно-логопедической работы, направленные на развитие фонематического восприятия у детей.

Ключевые слова: фонематический слух, развитие речи, звуковой анализ, логопедия, коррекционная работа, слуховое восприятие.

Annotation:

This article analyzes phonemic hearing disorders in children and their impact on speech development. Phonemic hearing refers to the ability to distinguish between speech sounds and to recognize differences among phonemes. The study examines the causes of such disorders and their effects on sound production, vocabulary, and grammatical structure. Effective speech therapy and correctional methods for improving phonemic perception in children are also discussed.

Keywords: phonemic hearing, speech development, sound analysis, speech therapy, correctional work, auditory perception.

Bola nutqining shakllanishi murakkab psixofiziologik jarayon bo'lib, unda markaziy asab tizimi, eshitish analizatori, harakat apparati, psixik faoliyat va aqliy rivojlanishning uyg'unligi muhim rol o'ynaydi. Fonematik eshituv bola nutqining shakllanishida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi, chunki u tovushlarni farqlash, tahlil qilish va ularni so'z tarkibida to'g'ri qo'llashni ta'minlaydi.

Agar fonematik eshituvda buzilish mavjud bo'lsa, bola tovushlarni to'g'ri talaffuz eta olmaydi, so'z tuzilishini noto'g'ri anglaydi va natijada nutqiy muloqotda qiyinchilikka duch keladi. Shu sababli logopedik ishda fonematik eshituvni aniqlash, baholash va rivojlantirish muhim yo'nalishlardan biridir.

Asosiy qism

Fonematik eshituv tushunchasi

Fonematik eshituv — bu nutq tovushlarini eshitish orqali farqlash, ularni fonemalar darajasida tahlil qilish va tovushlar orasidagi farqlarni anglash qobiliyatidir. U bolaning nutq idrok etish va nutq hosil qilish jarayonlarida markaziy rol o'ynaydi. Fonematik eshituv orqali bola so'zning tovush tarkibini aniqlaydi, so'zlarni to'g'ri talaffuz qiladi va nutqning ma'nosini to'g'ri anglaydi.

Fonematik eshituvning buzilish sabablari

Fonematik eshituvning buzilishiga olib keluvchi asosiy omillar quyidagilar hisoblanadi:

Tug'ma yoki orttirilgan eshitish analizatori faoliyatining sustligi;

Nevrologik buzilishlar, markaziy asab tizimi faoliyatidagi yetishmovchiliklar;

Nutqiy muhitning yetarli emasligi (bola bilan muloqotning cheklanganligi, nutqiy rag'batning pastligi);

Rivojlanishida kechikish, psixofiziologik jarayonlarning sekinligi;

Nutq apparati faoliyatidagi funksional nuqsonlar (dislaliya, rinolaliya va boshqalar).

Fonematik eshituv buzilishining belgilar

Fonematik eshituv buzilgan bolalarda quyidagi xususiyatlar kuzatiladi:

Bola bir-biriga o'xshash tovushlarni farqlay olmaydi ("s-sh", "b-p", "t-d" va hokazo);

Soʻz tarkibida tovushlarning oʻrnini almashtiradi yoki ularni tushirib qoldiradi;

Soʻzning tovush tuzilishini toʻliq idrok eta olmaydi;

Talaffuzda fonetik xatoliklar koʻp uchraydi;

Yozma nutqda disleksiya va disgrafiya alomatlari paydo boʻladi.

Fonematik eshituvning nutq rivojlanishiga taʼsiri

Fonematik eshituvning buzilishi bola nutqining barcha komponentlariga — fonetik, leksik, grammatik va semantik tizimlarga taʼsir koʻrsatadi.

Fonetik jihatdan: bola tovushlarni toʻgʻri talaffuz eta olmaydi, nutqi noaniq va “xiralashgan” boʻladi.

Leksik jihatdan: bola yangi soʻzlarni eslab qolishda qiyinchilikka duch keladi, soʻz boyligi sust rivojlanadi.

Grammatik jihatdan: gap tuzilmasida xatolar koʻpayadi, soʻzlarni bogʻlashda mantiqiy izchillik buziladi.

Semantik jihatdan: eshitilgan soʻzlarning maʼnosi notoʻgʻri tushuniladi, bu esa fikrni toʻgʻri ifoda etishda toʻsiq boʻladi.

Logopedik korreksiya va rivojlantirish metodlari

Logopediya amaliyotida fonematik eshituvni rivojlantirishga qaratilgan mashgʻulotlar tizimi ishlab chiqilgan. Ularga quyidagilar kiradi:

1. Tovushlarni farqlash mashqlari: bir-biriga oʻxshash fonemalarni eshitish va ularni ajratish.

Masalan: “S–Sh” juft tovushlarini farqlash, ularni talaffuz qilish va tasvir orqali mustahkamlash.

2. Tovush tahlili va sintezi o'yinlari: so'zdagi tovushlarni tahlil qilish ("so'zda nechta tovush bor?"), tovushni so'z boshida, o'rtasida va oxirida aniqlash.

3. Eshitish diqqatini rivojlantirish: tovush manbaini aniqlash, nutqiy va notovushiy signallarni ajratish, diqqatni maqsadli yo'naltirish.

4. Logoritmik mashqlar: ritm, harakat va nutqning uyg'unligi orqali eshituvni faollashtirish (masalan, ritmik so'zlashuv, she'r bilan harakat bajarish).

5. Multimedia va raqamli texnologiyalar yordamida mashg'ulotlar: tovushni vizual va audio stimullar orqali idrok ettirish, interaktiv dasturlar yordamida fonematik eshituvni mustahkamlash.

Bularning barchasi bola fonematik idrokini faollashtiradi, eshitish tahlilini mustahkamlaydi va natijada nutq tovushlarini to'g'ri talaffuz qilishga yordam beradi. Shu bilan birga, bu mashg'ulotlar bolaning umumiy diqqat, xotira va tafakkur jarayonlarini ham rivojlantiradi.

Xulosa

Fonematik eshituvning buzilishi bolalarda nutqning to'liq shakllanmasligiga, tovushlarni aralashtirish, so'zlarni buzib talaffuz qilish va muloqotda qiyinchiliklarga olib keladi. Bu esa bolaning o'qish va yozish jarayoniga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Shu sababli logopedik mashg'ulotlarda fonematik eshituvni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratish zarur. Tizimli, bosqichma-bosqich olib borilgan korreksion ishlar bola eshitish idrokini faollashtiradi, tovush madaniyatini shakllantiradi va to'g'ri nutq malakalarining rivojlanishiga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. To'raeva G. "Logopediya asoslari", Toshkent: O'zbekiston pedagogika nashriyoti, 2021.
2. Saidova N., Raxmatullaeva M. "Bola nutqining rivojlanish bosqichlari", Toshkent, 2020.
3. Жирнова О.С. "Психолого-педагогическое сопровождение детей с нарушениями речи", Москва, 2014.
4. Luriya A.R. "Til va ong", Moskva, 2003.
5. Omonov Sh. "Logopedik mashg'ulotlarda fonematik eshituvni rivojlantirish metodikasi", Toshkent, 2022.
6. Xo'jayev A. "Maxsus pedagogika", Toshkent, 2019.
7. Mahmudova N. "Logopedik ishning zamonaviy yo'nalishlari", Toshkent, 2023.